

بررسی جرم سقط جنین از دیدگاه حقوق جزا و فتاوا حاکمها

(قسمت اول)

علی مهربانی

الف) تعریف جنین:

"جنین" در لغت عبارت است از: هر چیزی پوشیده و مستور، و به نطفه تا زمانی که در شکم زن است اطلاق می شود و به بچه‌ای گفته می شود که رحم مادر او را پوشانیده و از دیده پنهان است و هنوز زاییده نشده است. مبدأ آن ابتدای انعقاد نطفه و آبدستی است و انتهای آن لحظه ماقبل ولادت طفل است.

ب) مراحل مختلف تشکیل جنین:

جنین در شکم و رحم مادر مراحل مختلفی را می گذراند تا به حد کمال می رسد و در موعد طبیعی زایمان که به طور معمول در حدود ده ماهگی است، متولد می شود که مجموع آن مراحل را دوران طبیعی حمل می گویند. مراحل مختلف تشکیل جنین عبارت است از:

۱- ورود و استقرار نطفه:

عبارت است از: منی یا آبی که از انسان به شهوت خارج می شود و از آن جنین به وجود

داشته‌اند. مطابق عقیده کاتولیکها، نطفه از زمانی که منعقد می شود به دریافت موهبت زندگی الهی نایل گشته و به هیچ وجه نمی توان این عطیه الهی را از او سلب نمود، حتی اگر سقط جنین برای دوام زندگی مادر ضروری باشد. غالب کشورها با سقط جنین مشروط موافق بوده و اجازه داده‌اند افراد در شرایط حساس و خاص و ضروری اقدام به سقط نمایند. در حقوق و فقه اسلامی نیز با مسئله سقط جنین به شدت برخورد شده و این عمل اصولاً جرم بوده و مرتکب، به مجازاتهای مقرر محکوم می شود. طبق نظر اکثر فقهای امامیه، جنین در هر مرحله‌ای که باشد، اگر سقط شود مجازات دارد و حتی در فتاوی صریح علما از بین بردن نطفه پس از انعقاد، منع شده است.

بخش اول:

تعریف جنین در مراحل مختلف تشکیل آن و چگونگی تشخیص جنین دارای روح

سقط جنین یکی از جرایمی است که جوامع، پیوسته با آن درگیر و در ادیان مختلف الهی نیز مطرح بوده است. اصولاً سقط جنین به خاطر انتظارات دینی و مذهبی و اجتماعی، در قوانین اکثر کشورها منع شده است. این جرم معمولاً به دلایلی چون تنظیم خانواده، مخفی نمودن روابط نامشروع، گریز از حاملگی ناخواسته، حامله شدن زن در غیاب مرد، مورد تجاوز قرار گرفتن و عدم آشنایی کامل زنان با وسایل پیشگیری از حاملگی یا عدم تأثیر وسایل مربوط و.... انجام می پذیرد. امروزه کشورها در برخورد با مسئله سقط جنین تصمیمات متفاوتی را مقرر نموده‌اند؛ بعضی از آنها به علت ازدیاد جمعیت، سقط جنین را بدون هیچگونه قید و شرطی پذیرفته‌اند و آن را مجاز اعلام نموده‌اند و برخی دیگر از کشورها، تحت تأثیر اخلاق مذهب کلیسا قرار داشته و به طور کل با آزادی آن مخالفت نموده و مجازاتهای سنگینی نیز برای آن مقرر

می‌شود که سه علامتی که ذکر شد به تنهایی دلیل بر ولوج روح نیست.

بخش دوم:

تعریف سقط جنین و انواع آن:

الف) تعریف سقط جنین:

در کتب فقهی تعریفی از جرم سقط جنین ارائه نشده است و اغلب فقها در بحث دیات و لواحق دیات خود تنها به بیان موضوع و ذکر احکام سقط جنین بسنده کرده‌اند، به طور مثال: حضرت امام خمینی (رحمة‌الله علیه) در جلد دوم کتاب "تحریر الوسیله" در مبحث دیات، تحت عنوان لواحق دیات، به مراحل مختلف حمل و دیه آن در صورت اسقاط در آن مرحله اشاره نموده‌اند، و یا آیت الله خوئی در کتاب "تکملة المنهاج" به بحث درباره دیه حمل پرداخته است.

به هر حال، با توجه به مطالب عنوان شده در متون فقهی پیرامون جنین و سقط جنین، می‌توان سقط جنین را چنین تعریف نمود: خارج نمودن غیر طبیعی جنین یا حمل، قبل از موعد طبیعی زایمان، به گونه‌ای که زنده یا قابل زیستن نباشد را سقط جنین گویند.

بعضی از حقوقدانان نیز تعریفهایی برای سقط جنین ارائه نموده‌اند که از جمله آنها دکتر رضا نوری است که در مقاله‌ای^(۱) تحت عنوان سقط جنین در قانون مجازات اسلامی، سقط جنین را چنین تعریف نموده است: سقط جنین اقدام به خروج غیر طبیعی حمل، قبل از موعد طبیعی وضع حمل، به وسیله مادر یا غیر او، به نحوی که حمل خارج شده از بطن مادر، زنده نبوده و یا فاقد قابلیت زیستن باشد.

از نظر پزشکی، به اخراج عمدی یا مصنوعی یا خروج خود به خود حمل قبل از موعد طبیعی و یا بیرون شدن حاصل یا باروری از رحم، سقط جنین گفته می‌شود.

دکتر غلامعلی زارع در جزوه پزشکی قانونی و مقررات پزشکی^(۲)، سقط جنین را چنین تعریف نموده‌اند: به اسقاط شدن جنین قبل از بیست و هشت هفته را که معمولاً در محیط

و جنین دارای حیات می‌شود. جنین تا مرحله دارا شدن گوشت و استخوان هیات و شکل آدمی دارد ولی آدم نیست و پس از مرحله ولوج روح است که احکام انسان بر جنین جاری می‌شود و این مرحله است که خدا در قرآن از آن به خلق جدید و آفرینشی دوباره یاد می‌نماید.

ج) چگونگی تشخیص جنین دارای روح: علایم ولوج روح عبارتند از: حرکات جنینی، تپیدن قلب جنین و بالا بودن سن جنین بیشتر از هفده هفته.

از هفته دهم است که قلب جنین به اذن و قدرت الهی به تپش درمی‌آید و بعد از ولوج روح است که جنین در رحم مادر به حرکت درمی‌آید و گاهی مادر به وضوح و راحتی این حرکات را احساس می‌نماید که این حرکات در اصطلاح پزشکی "حرکات جنینی" نامیده می‌شود؛ و علامت سوم، بالا بودن سن جنین از هفده هفته یا همان چهار ماهگی است. یادآوری

مطابق عقیده

کاتولیکها، نطفه از زمانی

که منعقد می‌شود به

دریافت موهبت زندگی

الهی نایل گشته و به هیچ

وجه نمی‌توان این عطیه

الهی را از او سلب نمود،

متی اگر سقط جنین برای

دوام زندگی مادر ضروری

باشد

می‌آید که فاصله بین نطفه و خون بسته چهل روز است، یعنی بعد از ریختن منی (نطفه) در رحم زن تا چهل روز به آن نطفه گفته می‌شود.

۲- جنین:

از ترکیب نطفه مرد و زن یک سلول زنده به وجود می‌آید. بعد از آن که تخم تشکیل شد، شروع به تکثیر می‌کند و به این ترتیب توده سلولی که بعدها جنین از آن درست می‌شود، تشکیل می‌گردد. توده سلولی بعد از تشکیل شدن، حداکثر چهار روز در داخل لوله رحم باقی می‌ماند و چون فضای داخل لوله را برای رشد و نمو خود مناسب نمی‌بیند، تدریجاً از آنجا حرکت کرده و وارد حفره رحم می‌شود و سپس استتال‌هایی در اطراف خود پیدا می‌کند و بعد به جدار داخل رحم چسبیده و شروع به رشد و نمو می‌کند، و بدین ترتیب جنین به وجود می‌آید.

۳- علقه:

در این دوره که مدت آن چهل روز است، جنین به خون جامد و غلیظ تبدیل می‌شود که به آن خون بسته نیز می‌گویند.

۴- مضغه:

"مضغه" مشتق از مضغ می‌باشد که به معنی جویدن طعام است، که منظور از آن قطعه‌ای از گوشت قرمز است که رگهای توخالی آبی رنگ در آن می‌باشد و وجه تسمیه آن این است که جنین به اندازه یک لقمه گوشت است، این دوره نیز چهل روز می‌باشد.

۵- عظم:

آن حالتی از جنین است که استخوانهایی به شکل غضروف در آن ایجاد می‌شود که عظم نامیده می‌شود و هنوز گوشت بر روی آن نرویده است.

۶- لحم:

در این مرحله، اطراف استخوان با گوشت پوشیده می‌شود که آخرین مرحله تکامل است که از نظر فیزیکی جنین کامل می‌شود ولی هنوز روح در آن دمیده نشده است.

۷- دمیده شدن روح در جنین:

در این مرحله، روح در جنین حلول می‌کند

از نظر قضائی جرم بوده و مرتکب آن به مجازاتهای مقرر قانونی محکوم خواهد شد.

فصل دوم:

بررسی جرم سقط جنین از دیدگاه حقوق جزا:

طبق اصول مسلم حقوق جزا، برای آنکه عملی جرم تلقی شود و مرتکب آن قابل مجازات باشد باید سه رکن و عنصر زیر در آن عمل موجود باشد:

۱- رکن یا عنصر قانونی: یعنی عمل مرتکب از طرف مقنن به عنوان جرم پیش بینی شده و برای آن مجازات تعیین شده باشد.

۲- رکن یا عنصر مادی: یعنی اینکه شخصی، عملی را که قانونگذار به عنوان جرم پیش بینی کرده مرتکب شود.

۳- رکن یا عنصر معنوی یا روانی: یعنی اینکه شخص با قصد مجرمانه و اراده خود بخواهد عمل مجرمانه را انجام دهد.

لازم به ذکر است که در بعضی جرایم علاوه بر این سه رکن، محقق شدن ارکان و عناصر و شروط دیگری هم لازم و ضروری است که جرم سقط جنین از این نوع جرایم است که برای محقق شدن جرم سقط جنین علاوه بر این سه رکن، لازم است شرایطی چون حامله بودن زن و حصول نتیجه مجرمانه که همان اسقاط جنین می باشد، به وجود آید تا مرتکب قابل مجازات باشد که در بخشهای بعد به بررسی آنها می پردازیم.

انواع و اقسام سقط جنین با توجه به عنصر معنوی، یعنی قصد و انگیزه مرتکب: جرم سقط جنین با توجه به انگیزه و قصد مرتکب، به سقط جنین عمدی و غیرعمدی تقسیم می شود که سقط جنین غیرعمدی نیز به دو قسم شبه عمد و خطای محض تقسیم می شود.

۱- سقط جنین عمدی: عبارت است از سقط جنینی که شخص با اراده و قصد، مرتکب عملی شود که نوعاً سقط کننده بوده و نتیجه ای که همان اسقاط جنین است صورت پذیرد.

در حقوق و فقه اسلامی

نیز با مسئله سقط جنین

به شدت برخورد شده و

این عمل اصولاً جرم بوده

و مرتکب، به مجازاتهای

مقرر محکوم می شود

منازعات یا تصادفات و اتفاقات رخ می دهد که عمل سقط کاملاً اتفاقی است و مرتکب قصدی ندارد؛ مانند: تصادف رانندگی و امثال آن که دیه آن باید توسط مرتکب پرداخت شود.

۴- سقط جنین جنایی: سقط جنین جنایی به آن دسته از سقطهایی اطلاق می شود که عمداً خواسته شود به حاملگی پایان داده شده و جنین را سقط نمایند. و از لحاظ تعریف، قطع عمدی آبهستی، یعنی خارج نمودن جنین به صورت عمد یا وسیله ضرورت پزشکی می باشد. به عبارت دیگر، به کشتن عمدی جنین که توسط مادر یا اشخاص دیگر انجام شود سقط جنین جنایی گویند. تقریباً تمام سقطهای جنایی در ماه دوم یا سوم به وقوع می پیوندد و این هنگامی است که زن متوجه می شود عادت ماهیانه وی عقب افتاده و کسالت صبحگاهی دارد و گاهی با آزمایشات لازم از حاملگی خود مطلع می گردد. این سقط جنین از نظر شرعی و

خارج قادر به ادامه حیات نباشد، سقط جنین گویند.

ب) انواع سقط جنین:

سقط جنین از نظر پزشکی و حقوقی به انواع زیر تقسیم می شود:

۱- سقط در زمینه یک بیماری که در خود جنین یا جفت یا رحم یا بیماریهای عمومی مادر صورت می گیرد. این سقط جنین علی رغم میل و خواسته زن و شوهر و یا هر شخص دیگر به علت بیماریهای مربوط به مادر و جنین بدون اینکه فردی در سقط آن دخالت داشته باشد، انجام می شود. در این نوع سقط جنین هیچگونه مسئولیتی متوجه مادر و دیگران نخواهد بود.

۲- سقط طبی یا درمانی:

سقط جنین طبی یا درمانی عبارت است: از اینکه ادامه حاملگی برای زن، خطرناک و جان مادر به علت بیماری و... در خطر باشد و نیز ممکن است قطع دوران حاملگی برای جلوگیری از عوارض جسمانی یا روانی زن حتی به عنوان یک ضرورت برای نجات زندگی مادر مطرح گردد. این کار توسط پزشک با هدف درمان زن حامله انجام می شود. اگرچه جهت سقط درمانی قانون ویژه ای تصویب و ابلاغ نگردیده است ولی با توجه به قوانین مجازات اسلامی و ماده (۶۳۲) قانون تعزیرات از مجازات اسلامی و فتاوی علمای، برای انجام سقط درمانی شرایط زیر لازم به نظر می رسد:

۱- ادامه حاملگی برای مادر خطر جانی داشته باشد.

۲- سن جنین کمتر از چهار ماه باشد (از نظر شرعی هنوز روح در جنین دمیده نشده باشد).

۳- انجام عمل سقط خطر بیشتری از ادامه حاملگی برای مادر نداشته باشد. اگر پزشک یا مادر، جنین را سقط نمایند باید دیه آن را به پدر بپردازند مگر اینکه با رضایت او باشد و در مورد دیه مصالحه کرده باشند.

۳- سقط جنین ضربه ای:

سقط جنین ضربه ای، سقطی است که در اثر

۲- سقط جنین شبه عمد: عبارت است از اینکه مرتکب، قصد انجام فعل که ایراد ضرب یا اذیت و آزار مجنی علیها (زن حامله) می باشد را دارد، اما حصول نتیجه مجرمانه که همان سقط جنین است را نمی خواهد؛ یعنی قصد اسقاط جنین را ندارد.

۳- سقط جنین خطای محض: عبارت است از اینکه مرتکب، نه قصد انجام فعل از قبیل ضرب و اذیت و آزار و غیره را دارد و نه خواهان نتیجه مجرمانه، یعنی سقط جنین است؛ اما اتفاقاً و در اثر عدم تفکر و بی مبالاتی و یا در اثر عدم رعایت نظامات دولتی موجب سقط جنین زن حامله می گردد.

بخش اول: بررسی عناصر و ارکان جرم سقط جنین عمدی:

الف) رکن قانونی سقط جنین عمدی:

۱- سقط جنین عمدی توسط مادر: اگر سقط جنین عمدی توسط مادر صورت پذیرد و مباشر، خود مادر باشد به موجب ماده (۴۸۹) قانون مجازات اسلامی، مادر فقط محکوم به پرداخت دیه می شود و خودش از آن دیه سهمی نمی برد.

۲- سقط جنین عمدی توسط غیر متخصص:

الف- اگر سقط جنین عمدی توسط غیر متخصص انجام شود یعنی شخص خودش اقدام به اسقاط جنین زن حامله نماید و غیر متخصص باشد، بر اساس قسمت اول ماده (۶۲۳) قانون مجازات اسلامی، به شش ماه تا یک سال حبس و پرداخت دیه محکوم می شود (مباشر).

ب- اگر شخص غیر متخصص مادر را راهنمایی و دلالت به کاری کند که با ارتکاب به آن عمل، جنین وی اسقاط شود، شخص به سه ماه تا شش ماه حبس و پرداخت دیه محکوم خواهد شد (معاونت).

عذر قانونی

اگر در دو مورد فوق به اثبات برسد که بنا به ضرورت که این ضرورت، حفظ جان مادر است مرتکب، سقط جنین نموده است،

در این مورد دیده می شود که مجازات از موارد دیگر شدیدتر است که می توان علت این تشدید را خصوصیتی دانست که در مرتکب وجود دارد و آن، خصوصیت شغلی و تخصص مرتکب می باشد که باعث تشدید مجازات شده است. البته این اشکال و وارد است که در مورد حکم سقط جنین توسط متخصص برای حفظ جان مادر، ترتیبی اتخاذ نشده، به عبارت دیگر این سؤال مطرح است که اگر طبیب برای نجات جان مادر جنین را سقط نمود آیا مجازات او تخفیف می باید یا خیر؟

۴- سقط جنین عمدی با شرایط خاص:

اگر شخصی مبادرت به اسقاط جنین عمدی زن حامله ای به وسیله ایراد ضرب و جرح و آزار و اذیت نماید، به موجب ماده (۶۲۲) قانون مجازات اسلامی - که نسبت به مواد دیگر مجازات شدیدتری را اعمال می کند و عامل تشدید مجازات هم شاید وسیله ارتکاب جرم باشد، عبارت است از ایراد ضرب و شتم و آزار و اذیت - به دیه یا قصاص و حبس از یک سال تا سه سال محکوم می شود که البته همان طوری که بیان شد، این ماده مجازات سنگین و شدید یعنی قصاص را مقرر می دارد و متأسفانه واضح و روشن نیست که علت این امر چیست، که ان شاء الله در فصل بعد به بررسی این امر خواهیم پرداخت.

ب) رکن مادی سقط جنین عمدی:

رکن مادی جرم سقط جنین عمدی همان عملی است که شخص، مرتکب آن می شود که منتهی به اسقاط جنین زن حامله می شود.

تحقق رکن مادی سقط جنین عمدی منوط به حصول شرایط ذیل است:

۱- آبستنی زن و وجود جنین زنده:

شرط اول تحقق عنصر مادی سقط جنین عمدی این است که زن آبستن و حامله باشد و جنین موجود در رحم وی زنده باشد؛ بنابراین، اگر زن آبستن و حامله نباشد و یا اینکه جنین قبلاً در رحم وی مرده باشد، به جهت غیرممکن بودن سقط جنین، عمل مرتکب بر روی زن سقط جنین محسوب نخواهد شد.

مجازات حبس برداشته می شود و شخص فقط به پرداخت دیه محکوم خواهد شد.

۳- سقط جنین عمدی توسط متخصص:

اگر اشخاصی که با عنوان طبابت یا مامایی یا دارو فروشی یا جراحی مشغول به کار هستند، وسایل اسقاط جنین را فراهم آورند یا خود مباشرت به اسقاط جنین نمایند به موجب ماده (۶۲۶) قانون مجازات اسلامی، به حبس از دو سال تا پنج سال و پرداخت دیه محکوم خواهند شد.

سقط جنین جنایی به آن

دستنه از سقطهایی اطلاق

می شود که عمداً

خواسته شود به حاملگی

پایان داده شده و جنین را

سقط نمایند

۲- انجام فعل یا عمل مادی توسط مرتکب: ارتکاب عمل مادی به دو صورت عمل مجرمانه مستقیم که مرتکب شخصاً مباشرت به سقط جنین می نماید، مثل کسی که به وسیله ضرب و جرح اقدام به سقط جنین می نماید، یا پزشک و ماما و طبیب و داروفروش یا جراح یا هر شخصی که مستقیماً مرتکب عمل سقط جنین شود؛ و عمل مجرمانه غیر مستقیم که شخص خودش مباشرت به سقط جنین نمی نماید و فقط زن حامله را دلالت و راهنمایی می کند که جنین خود را سقط نماید.

۳- استفاده از روشهایی که منجر به سقط جنین گردد:

اعم از روشهای شیمیایی یا فیزیکی، طبیعی یا مصنوعی؛ مانند دادن ادویه و مشروبات الکلی و ماکولات یا به کاربردن وسایل جراحی یا وسایل دیگری که باعث بازشدن دهانه رحم می گردد یا با کورتاژ و یا راه رفتن زیاد و بی موقع و اسب سواری و غیره.

۴- وجود رابطه سببیت بین عمل مرتکب و جنین سقط شده:

وقتی سقط جنین محرز و قابل مجازات است که مشخص شود بین عمل مرتکب و جنین سقط شده رابطه سببیت وجود دارد. گاهی ممکن است ضربه وارده به زن حامله خیلی شدید باشد ولی موجب سقط نشود و سقط دلیل دیگری داشته باشد؛ مثلاً: سقط جنین به واسطه بیماریهای رحمی زن باشد که در اصطلاح سقط جنین مرضی نامیده می شود که در قسمت انواع سقط جنین توضیح داده شد.

ج: رکن معنوی سقط جنین عمدی:

رکن معنوی در سقط جنین عمدی متشکل از دو دسته به علاوه یک شرط است که عبارتند از:

۱- سوء نیت عام: خواست انجام عمل مجرمانه و به کاربردن وسایل و روشهای سقط جنین.

۲- سوء نیت خاص: خواست تحصیل

نتیجه مجرمانه که همان اسقاط جنین است. علاوه بر این، مرتکب باید به حامله بودن زن نیز علم داشته باشد.

بخش دوم: بررسی عناصر و ارکان جرم سقط جنین شبه عمد:

الف) رکن قانونی سقط جنین شبه عمد: مرتکب جرم سقط جنین شبه عمد هر کسی که باشد، مطابق ماده (۴۸۷) قانون مجازات اسلامی، محکوم به پرداخت دیه با توجه به مراحل مختلف جنین می شود.

جرم سقط جنین با توجه

به انگیزه و قصد مرتکب،

به سقط جنین عمدی و

غیر عمدی تقسیم می شود

که سقط جنین غیر عمدی

نیز به دو قسم شبه

عمد و قطعی محض

تقسیم می شود

مجازات دیه در مراحل مختلف جنین به شرح زیر است: (توضیح مراحل مختلف جنین در بخش کلیات بیان شد)

- ۱- در مرحله نطفه ۲۰ دینار
- ۲- در مرحله علقه ۴۰ دینار
- ۳- در مرحله مضغه ۶۰ دینار
- ۴- در مرحله عظم ۸۰ دینار
- ۵- در مرحله لحم ۱۰۰ دینار
- ۶- در مرحله حلول روح و بعد از چهار ماهگی، دیه پسر، دیه کامل یعنی ۱۰۰۰ دینار و دیه دختر پس از حلول روح نصف دیه کامل یعنی ۵۰۰ دینار می باشد و در موارد مشتبه که جنسیت جنین مشخص نمی باشد، پس از حلول روح ۳۴ دیه کامل یعنی ۷۵۰ دینار می باشد.

ب) رکن مادی سقط جنین شبه عمد:

رکن مادی جرم سقط جنین شبه عمد همان عملی است که مرتکب انجام می دهد بدون اینکه اراده و قصد اسقاط جنین را داشته باشد؛ مثلاً: بدون اینکه اراده اسقاط جنین را داشته باشد زن حامله را مورد ضرب و شتم قرار می دهد که اتفاقاً زن، جنین خود را سقط می نماید یا به زن حامله دارویی بدهد که باعث سقط جنین او بشود.

ج) رکن معنوی سقط جنین شبه عمد:

رکن معنوی سقط جنین شبه عمد، عنصر روانی است. مرتکب، قصد انجام فعل مجرمانه را بر روی زن حامله داشته است ولی قصد حصول نتیجه یعنی اسقاط جنین را نداشته است؛ مثلاً: به زن دارو داده یا زن حامله را مورد ضرب و شتم قرار داده است. در واقع می توان اینگونه بیان کرد که مرتکب در سقط جنین شبه عمد، سوء نیت عام دارد ولی سوء نیت خاص که خواست حصول نتیجه است را ندارد.

ادامه دارد

پی نوشت:

- ۱- مجله حقوقی و قضائی دادگستری، شماره ۵، ص ۴۷.
- ۲- استادیار پزشکی قانونی دانشگاه علوم پزشکی مشهد و استادیار پزشکی قانونی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد مشهد.